

ФРАЗЕМИ ТА ПАРЕМІЇ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ АКЦЕНТУЙОВАНИХ ОСІБ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (44)

УДК 811.161.2'373

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).255–261

Папіш В. Фраземи та паремії у мовній свідомості акцентуєваних осіб; кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Анотація. Психолінгвістичний аспект фраземіки та пареміології належить до новітнього і нерозробленого напрямку психолінгвістики. У статті здійснено детальний огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми (праці О. Степанової, О. Залевської, О. Шумиліної, І. Мисан, К. Мізіна, Н. Дмитрюк, О. Гапченко), поглиблено питання взаємозв'язку фраземіки з психолінгвістикою, представлено результати психолінгвістичних експериментів, спрямованих на виявлення мовних уподобань акцентуєваних осіб. Дослідження актуальне, оскільки скероване на людський фактор у мові. Побудоване на таких методах, як описово-аналітичний, індуктивний, методах асоціативного та спрямованого експерименту. Нині у психолінгвістичному плані досліджено фраземи дитячого мовлення, трансформовані та усічені фраземи й паремії, фраземи в контексті психології етносу, індивідуальної психіки мовця. Ми ж звернулися до фраземіки та пареміології акцентуєваних осіб, чого інші дослідники не робили, у цьому – новизна нашої статті. Мета роботи – поглибити теоретичні уявлення про фраземи та паремії як психолінгвістичні одиниці, дослідити особливості функціонування цих сполук в індивідуальному лексиконі акцентуєваних осіб. Основне завдання – змоделювати мовну ситуацію, у якій можна було спостерігати аксіологічні пріоритети осіб з різними типами акцентуацій. У роботі використано ідеї німецького лікаря К. Леонгарда, який під акцентуаціями розумів посилення міри певних рис вдачі та характеру. Основна гіпотеза дослідження: між акцентуацією характеру та актуалізацією фразеологічних і паремійних одиниць існує певна залежність. Щоб це перевірити, було проведено два психолінгвістичні експерименти – вільний асоціативний та спрямований. Так було отримано інформацію у вигляді перцептивного досвіду. Як показали експерименти, носії одного типу психологічної акцентуації мають схожі ціннісні орієнтації у відборі усталених сполук з психологічним змістом. Отже, актуалізація в мовній свідомості фраземно-паремійного матеріалу зумовлена внутрішніми мовленнєво-психічними процесами.

Ключові слова: фразема, паремія, асоціація, психологічна акцентуація, психолінгвістика, експеримент.

Постановка проблеми. Психолінгвістичний напрям у вивченні фразеології є найменш розробленою проблемою сьогодення. Фраземи в психолінгвістиці слід розуміти як одиниці, які не просто об'єктивують дійсність, а передають *перцептивний* образ світу, відтворюють *індивідуальну* емоційну реакцію та репрезентують прихований шар психіки окремих носіїв мовлення. Перцептивне освоєння світу допомагає кожному з нас пропустити усталені сполуки кризь фільтр своїх знань, життєвого досвіду й індивідуальної психіки. «Очевидно, що перцепція, перцептивний досвід виступає своєрідним мотиватором у процесі творення фразеологізмів» [Гапченко 2018, с. 21]. Психолінгвістичний напрямок у фразеології можуть ще називати *асоціативною* фраземікою (через використання асоціативного експерименту), *антропологічною* (через те, що вивчають індивідуальні реакції). Дотичним видається нам й атрибут *аксіологічна* (оскільки в такій фраземіці досліджуються ціннісні орієнтири людини), хоча стовідсотково стверджувати не можемо через малу кількість праць із цим терміном. Експериментальна методика дозволяє виявити значний емпіричний матеріал «живої» мови, який не завжди збігається з кодифікованими нормами. На рівні людської свідомості фраземи й паремії набагато гнучкіші, аніж на рівні системно-структурної організації мови.

Методи дослідження. Хоч психолінгвістика – наука не така вже й молода, свого універсального методу не має. Тому для аналізу мовних явищ використовують і методологію інших наук. *Описово-*

аналітичний та *індуктивний* метод сприяв систематизації та опису наукової літератури та матеріалу дослідження. *Описовий* використано для опису фразем як психолінгвістичних одиниць. Методика вивчення акцентуацій особистості К. Леонгарда (модифікація С. Шмішека) — для виявлення акцентуєваних осіб. Методи *асоціативного та спрямованого експерименту* застосовано з метою збору фактичного матеріалу. Для аналізу суб'єктивних дефініцій використувався інтерпретаційний аналіз.

Аналіз досліджень. Психолінгвістичний підхід у фраземіці має свої переваги, але почав досліджуватися недавно і на сьогодні задекларований малою кількістю наукових праць. Названої проблеми торкалися як іноземні вчені (О. Степанова, О. Залевська, О. Шумиліна, Н. Дмитрюк), так і вітчизняні (І. Мисан, К. Мізін, А. Величко). Зазначена проблема нині вивчається в кількох напрямках. Так, російська дослідниця О. Степанова у монографії «Русская фразеология: психолінгвістический аспект исследования» [Степанова 2012] у руслі асоціативної фраземіки описує трансформовані й редуковані фраземи, що зберігаються у мовній свідомості. Учена доходить висновку, що у свідомості мовців зберігаються не цілі фраземи, а лише редуковані фраземні структури, які в експериментальних умовах можуть доповнюватися чи замінюватися. Так і виникають фразеологічні трансформації. І. Мисан займається вивченням фразеології дитячого мовлення й експериментально довела наявність у дітей шестирічного віку здатності інтуїтивно відчувати загальний смисл

фразеологізмів та давати власні пояснення фразеологічного значення, котрі не збігаються з традиційними [Мисан 2018]. В інших свої працях авторка поглиблює теоретичні засади, що теж суттєво для малодослідженої проблеми. Саме через посередництво статей І. Мисан з'ясовано, що цією проблемою займалися також такі іноземні автори, як Р. Гіббс, Дж. Данбар, Дж. Ейтчсон, В. Левелт, В. Швейгерт, Д. Свінні [Мисан 2013а], а в українській науці психолінгвістичний аспект фразем ще у 70-ті роки минулого століття розробляв І. Синиця [Мисан 2013б] (На жаль, особисто для нас праці цих авторів є малодоступними. – В.П.). І. Коломийська на основі вільного асоціативного експерименту спостерегла гендерні відмінності у розумінні та використанні фразеологічних одиниць у німецькомовному газетному дискурсі [Коломийська 2017].

На базі суб'єктивного розуміння змісту фразем проводилися й міжмовні психолінгвістичні дослідження. Як зауважила відомий психолінгвіст А. Залевська, «актуальність міжмовних і міжкультурних наукових пошуків самоочевидна і не потребує обґрунтування» [Залевська 1996, с. 23]. На основі її теорії виконала кандидатську дисертацію О. Шумиліна, описавши іншомовні одиниці з соматичними компонентами на матеріалі англійських дієслівних фразеологізмів [Шумиліна 1997]. Робота присвячена проблемам ідентифікації фразем в умовах навчальної двомовності. Що цікаво, фразеологізм розглядається тут «не як одиниця мови, але як надбання індивідуального лексикону...». Н. Дмитрюк у своїй науковій статті на прикладі порівняльно-порівняльного аналізу російської і казахської соматичної фразеології розглядає специфіку культури, менталітету і національної психології етносу [Дмитрюк 2009]. О. Гапченко досліджує фразеологічні й паремійні одиниці в індивідуальному лексиконі білінгвальної особистості, дає доступні пояснення таких понять, як перцептивне освоєння світу, внутрішній лексикон особистості [Гапченко 2018]. Пошукам епістемологічної бази аксіологічної фразеології приділяє увагу К. Мізін, оцінюючи мовні факти через ціннісні орієнтири людини в її «внутрішньому та зовнішньому світах» [Мізін 2008].

Опрацьовані нами наукові роботи допомогли осмислено підійти до розуміння психолінгвістичного аспекту фразеології, хоча й не всі дискусійні моменти залишаються з'ясованими до кінця. **Мета** нашої статті – поглибити теоретичні уявлення про фраземи та паремії в межах психолінгвістики, дослідити особливості функціонування фразеологічних та паремійних одиниць в індивідуальному лексиконі акцентуєваних осіб. Подібних праць у вітчизняному мовознавстві не виявлено, тому вважаємо її насиченою долею **новизни**. Основна гіпотеза нашого дослідження: між акцентуацією характеру та актуалізацією фразеологічних і паремійних одиниць наявна певна залежність.

Виклад основного матеріалу. «З позицій психолінгвістичного підходу фразеологізми і паремії розглядаються не лише як одиниці мовної системи, а й як одиниці індивідуального лексикону, за-

сіб доступу до єдиної інформаційної бази людини, яка включає мовні та енциклопедичні знання, емоційні враження, вироблену в соціумі систему оцінок (праці О. Залевської)» [цит за: Гапченко 2018]. Оскільки більшість фразем виникли у побутовій сфері соціальної комунікації, можна говорити про їх психолінгвістичне походження. Крім того, фраземи народжуються з суб'єктивної реальності, відіграють певну роль у становленні індивіда, маркують психічні реакції й емоційні відчуття, віддзеркалюють національну психологію етносу, передають суб'єктивну семантику, сигналізують про норму чи порушення в мовленні, мають вплив на адресата, є елементами білінгвізму, – за всіма цими параметрами їх можна вивчати у царині психолінгвістики. Психолінгвістичними особливостями зумовлені також основні ознаки фразем – відтворюваність й закріпленість узусом. Відтворюваність полягає в тому, що автор не творить усталені вислови сам, а бере з мови вже готові формули і використовує їх у міру потреби. Добір ним мовних засобів, у тому числі й фразем, певною мірою детермінований індивідуальною психікою митця. Оскільки мовець не завжди пам'ятає вислів у цілісному вигляді, то фраземи часто трансформуються або редукуються. Закріпленість узусом має глибокі корені, адже фраземи існували задовго до їх писемної фіксації і кодифікації, а тому добре прижилися у свідомості людей. Інколи вислів не внесений до словників, а носіям мови він зрозумілий і близький. Таке розуміння регулюється колективним мовленнєво-мисленнєвим-психологічним досвідом. Фраземи та паремії є також важливою складовою активного словника мовної особистості. Коли людина добре розуміє зміст усталених висловів, то відчуває себе повноцінним комунікантом. На відміну від класичного академічного мовознавства, психолінгвістика довіряє рядовим носіям мови й активно вивчає мовні факти за допомогою асоціативних методик. Психологічні поняття, закріплені у фразеологізмах та пареміях, пов'язані з індивідуальною психікою. Як справедливо зауважив К. Мізін, у «фразеологічному значенні кодується лише частина мисленнєвої інформації, натомість інша її частина віддзеркалюється психікою людини ...» [Мізін 2008, с. 67].

У своїй роботі використаємо концептуальні ідеї німецького лікаря К. Леонгарда, якому належить ґрунтовне вчення про акцентуацію, а також плануємо провести низку психолінгвістичних експериментів. К. Леонгард розглядає акцентуацію характеру як посилення міри певних рис вдачі та характеру. Від психопатій акцентуація відрізняється тим, що відсутня однозначна визначеність їх вияву в усіх без винятку ситуаціях взаємодії людини зі світом: поведінка людини залишається варіабельною. Учений вважав, що у 20–30% людей деякі риси характеру надмірно загострені (акцентовані), що при певних обставинах призводить до однотипних конфліктів і нервових зривів. Він виділяв такі типи акцентуєваних особистостей, як демонстративні, педантичні, застраючі, збудливі, гіпертимні, дистимічні, афективно-лабільні, афективно-екзальтовані, тривожні, емотивні, екстраверт-

ні, інтровертні [Леонгард 1981, с. 26]. Для кожного виду акцентуації існує ряд психологічних домінант. На основі опрацьованої психологічної літератури (праці К.Леонгарда, А. Лічка, О. Єлісеєва та ін.) наведемо основні види акцентуацій та домінантні риси до кожної з них:

- *гіпертимна* — постійно піднесений настрій, підвищена психічна активність із тенденцією розкидатися і не доводити справу до кінця;
- *афективно-лабільна* — різка зміна настрою залежно від ситуації;
- *шизоїдна* — відгородженість, замкнутість, інтроверсія, емоційна холодність, нестача інтуїції в процесі спілкування;
- *епілептоїдна* — схильність до злісно-тужливого настрою із накопиченням агресії, конфліктність, в'язкість мислення, скрупульозна педантичність;
- *параноїальна*, або «*застраююча*» — підвищена підозрілість і уразливість, стійкість негативних афектів, прагнення до домінування, неприйняття чужих думок і висока конфліктність;
- *істероїдна*, або *демонстративна* — виражена тенденція до витіснення неприємних фактів і подій, до облудності, фантазування, що використовується для привертання до себе уваги; авантюристичність, пихатість;
- *дистимна* — перевага зниженого настрою, схильність до депресії, зосередженість на похмурих і сумних проявах життя;
- *конформна* — надмірна підпорядкованість і залежність від думки інших, нестача критичності й ініціативності, консерватизм.

З метою дослідження процесів зберігання мовних одиниць фразеологічного і паремійного типу в індивідуальному лексиконі акцентуованих осіб була проведена серія психолінгвістичних експериментів, до участі в яких було залучено 288 осіб, сту-

дентів 2–6 курсів віком 16–25 років філологічного, географічного, інженерно-технічного, юридичного факультетів ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Для всіх інформантів українська мова є рідною. Мовний матеріал призибувався упродовж 8 років (2012–2020) з кожною групою окремо. На першому етапі реципієнтам пропонувалося пройти тести на виявлення акцентуованих рис характеру за методикою К. Леонгарда (модифікація С.Шмішека) [16]. Із 288 студентів виявилися акцентуованими тільки 53, з них: 7 з – переважаючою істероїдною акцентуацією, 11 – параноїальною, 16 – епілептоїдною, 6 – гіпертимною, 5 – дистимною, 8 – з конформною. Про психологічну акцентуацію всі референти мали досить приблизне уявлення, ніхто не сприймав її наявність у себе як психічне відхилення.

Приблизно через місяць проводився II етап спостережень – вільний асоціативний експеримент. «За допомогою методики вільного асоціативного експерименту можна робити висновки про особливості функціонування мовної свідомості людини, які зазвичай не усвідомлюються носіями мови і не виявляються іншими способами дослідження» [Мізіт 2008, с. 71]. Референтів просили стати учасниками центру наукових досліджень і допомогти змалювати фразеологічну картину світу молодого сучасника, героя нашої доби. Потрібно було записати ті фраземи й паремії, які першими спали на думку після стимулу «сучасник». Релевантними в нашому дослідженні були реакції, які збігалися у двох учасників. Одиначні реакції не враховувалися. В анкеті поруч із даними про вік, стать, рідну мову була графа «акцентуація», котру заповнювали тільки акцентуовані особи, визначені на I етапі. У подальшому для свого дослідження ми відібрали лише анкети акцентуованих осіб.

Узагальнені результати подано в таблиці 1. Після кожної реакції вказано кількісний показник:

Таблиця 1.

Тип акцентуації	Загальна к-ість респондентів	Фразеологізми та паремії, наведені учасниками самостійно для характеристики уявного сучасника
Істероїдний	7	<i>висіти на телефоні (7), навести красу (3), язик без кістя (2), язик як пранник (2), свердлик в дулі (2), ходити як вилізаний (4), як баба Триндичиха (3), на бігу (3), брехливий як собака (5), бреше й не кається (4), бреше як молиться (6), біжить як ужалений (2), біжить гі би за ним пес знався (2), вбраний як на Великдень (3), вирости крила (2), що ступить [стане], то збреше (3); брехня швидко [скоро] шириться [поширюється] (3), бігат як забембаний (2); брехнею світ обійдеи, та назад не повернешся (3).</i>
Параноїдний	11	<i>Упертий як осел (9), набридлива муха (4), вбити собі в голову (4), битися головою в мур [в мура] (5), врізатися в пам'ять (2), будь-якою ціною (11), і цапа видоїть (6), усе своє триндить (2).</i>
Епілептоїдний	16	<i>Ходяча енциклопедія (2), давати відкоша (9), дати [давати] чортів (14), держати слово (6), жити своїм розумом (12), дати відсіч (6).</i>
Гіпертимний	6	<i>душа підскакує (4), жарти жартами (6), зайчики в голові стрибають (2), вмерти зо зміху (5), шкрити зуби (5), кури [курята] сміються (3), курям на сміх (6), зо сміху падати (5), реготати на кутні [клички] (4).</i>
Дистимний	5	<i>хай Бог милує (4), боятися за свою шкуру (3), хвора душа, обливатися слізьми (2).</i>
Конформний	8	<i>воля ваша (5), гнути коліна (3), добрим словом прислужитися (4).</i>

Учасники зацікавлено виконували завдання, працювали в сприятливому моральному кліматі. Ми свідомі того, що вибір мовних фактів у подібних

експериментах залежить від багатьох чинників, а не тільки від акцентуованості. Тому змоделивали таку ситуацію, щоб один із принципів – психологічний

– став домінуючим. З різноманіття реакцій ми відібрали тільки ті, які мали психологічну інформацію.

На III етапі з акцентуованими учасниками був проведений спрямований психолінгвістичний експеримент. Інформантам було запропоновано до 30 фразем-стимулів і 10 паремій-стимулів на позначення психічних станів, з яких вони повинні були вибрати лише ті, що найбільшою мірою характеризують героя-сучасника. При цьому не було зумовлено, який саме повинен бути цей герой – позитивний чи негативний. Респонденти повинні були керува-

тися власними лінгвістичними вподобаннями та інтуїцією. Усіх було попереджено, що оцінюються не правильні чи хибні відповіді, а участь й допомога в науковому дослідженні. Усі відповіді вважаються правильними. Відсутність реакції на певні стимули теж приймається. Стимулами були готові фраземи чи паремії, відомі всім учасникам. Ствердні реакції фіксувалися позначкою «+». Різко заперечні — знаком «-». Якщо інформант сумнівався, то залишав рядок незаповненим. Узагальнені результати дослідження наводимо в таблиці.

Таблиця 2.

Тип акцентуації	Загальна к-ість респондентів	Фраземи та паремії, позначені референтами знаком «+».	Фраземи та паремії, позначені референтами знаком «-».
Істероїдний	7	<i>Гострий на язик (6), за словом в кишеню не лізе(6), пальця в рот не клади (6), брехати — не ціпом махати (7), базарна баба (5), біс вселився (4), одна нога тут, друга там (7), бистрий на ногу (7), взяти в моду (6), бігати очима (5), лепетливий на язик (5), дур у голову лізе (4), на бігу (7), як муха в окропі (3), лиха личина (3), очі на лоб полізли (5), мов навіжений (6), розкрити обійми (2), вибрикувати гонки (2), ударити в закаблуки (3), бреше, аж вуха в'януть (4), гаряча кров (6), язика та хвеська (7).</i>	<i>Ні риба ні м'ясо (4), слова не видавши (6), мамля мамлею (7). говорить як сонний (2), лепече — як соплі жує (5).</i>
Параноїдний	11	<i>Врізатися в пам'ять (10), брати бика за роги (5), з вареної крашанки курча висидить (6), думка западає (11), вбити собі в голову (11), міцний горішок (10), сильні світу сього (8), залізні нерви (8), капля води камінь точить(9), стояти на своєму(11).</i>	<i>Сім п'ятниць на неділю (6), бабка надвоє казала (4).</i>
Епілептоїдний	16	<i>Має голову на плечах (4), має тверду руку (12), ставити питання руба (14), зарубати на носі (9), гострий розум (4), братися за розум(10), шарики працюють (2), людина з характером (15), не в тім'я битий (13), не ликом шитий (7).</i>	<i>Вітер у голові (3), бреше й не кається (10).</i>
Гіпертимний	6	<i>бачити в рожевому світлі (3), сипати жартами (4), зайці в голові стрибають (2), блазня корчити (6), викидати на вітер (2), вмерти зо зміху (6), давати горобцям дулі (5), жарти жартами (6), аж за боки братися (4), бісики грають в очах (5), обвести круг пальця (3), п'яте через десяте (3), зайшли шарики за ролики (2), пуп землі (4), гнути козира (4), горобці цвірінкають у макітрі (5), веселий як цвіркун (2), хто радіє чужому успіхові, той переміг себе (2).</i>	<i>Хай Бог покарає (4), лити сльози (4), мов з хреста знятий (4).</i>
Дистимний	5	<i>Братися за голову (4), вмиватися слізьми (4), хоч сядь та й плач (5), руки опускаються (5), мов з хреста знятий (4), сушити собі голову (3), рвати на собі волосся (2), втирати сльози (4), комашини не скривдять (5), ангельська душа (5), брати близько до серця (4), мати м'яке серце (2), боятися власної тіні (2).</i>	<i>Веселий як цвіркун (5), жарти жартами (4).</i>
Конформний	8	<i>Співати під чужу дудку (6), хилити голову (6), ламати шапку (2), бити чолом (5), ходити на поклон(4), упадати в ноги(3), падати на коліна(3), ставати на коліна (4), жити чужим розумом (7).</i>	

У психолінгвістичній літературі (праці В. Беляніна, К. Леонгарда на ін.) часто підкреслюється думка, що вибір людиною мовних засобів не є випадковим. Із загального мовного фонду вона впадає ті, які характеризують її саму. Лінгвістичні вподобання, отже, є детермінантами її прихованої психіки. В уявному сучасникові кожен із референтів підсвідомо побачив себе. Позитивною реакцією інформанти показували ті одиниці, які сприймали як еталон. А негативними кожен вважав ті риси, які не притаманні йому самому. Тому й не дивно, що в уяві рухливого, говіркого, елегантного, схильного до фантазування істероїда буде переважати такий мовний фактаж, як *гострий на язык, гаряча кров, вилизаний як на Великдень, бреше й не кається*, а різко негативно будуть сприйматися ним вислови, що вказують на повільність, небалакучість (*говорить як сонний, лепече — як соплі жує*). Упертий, сильний, цілеспрямований, конфліктний параноїд знаком «+» позначить фраземи *капля камінь точить, сильні люди, думка засіла, тверда рука, міцний горішок, залізни нерви, стояти на своєму*, а знаком «-» — *сім п'ятниць на тиждень, дивитися крізь рожеві окуляри*. Законослухняний, розумний і безкомпромісний епілептоїд позитивно оцінить фраземи: *ходяча енциклопедія, мати голову на плечах, зарубати на носі, сказав як відрізав*, а негативно — *бреше й не кається, вітер в голові*. Веселі, зазвичай позитивні носії гіпертимної акцентуації впадають фраземи *жарти жартами, блязня корчити, залитися сміхом*, не відреагують схвально

на усталені сполуки *хай Бог покарає, лити сльози, мов з хреста знятий*. Натомість депресивним і слабким дистимним акцентуантам останні вислови припадуть до душі. Головне кредо конформного типу акцентуації — «бути як усі», тому їм подобаються висловлювання *хилити голову, бити чолом, ходити на поклон, упадати в ноги, жити чужим розумом*. Експерименти, проведені на II і III етапах, показали, що представники студентської спільноти добре розуміють фразеологічні та паремійні одиниці. Якщо не користуються ними в повсякденні, то добре відтворюють при нагадуванні. В останньому експерименті кількість реакцій закономірно виявилася численнішою, але тематично одиниці для представників кожного типу акцентуації не дуже й відрізнялися.

Отже, психолінгвістичний напрямок у фраземіці й пареміології орієнтований на індивідуальну інтерпретацію мовних фактів. Вважаємо, що наше дослідження є певним внеском у нерозроблену галузь психолінгвістики. Результати психолінгвістичних експериментів дозволили підтвердити зв'язок між мовними вподобаннями й психологічною акцентуацією. Носії кожного виду психологічної акцентуації, як виявилось, мають свої аксіологічні пріоритети у доборі чи актуалізації мовних висловлювань. Ці пріоритети регулюються невидимими психологічними механізмами. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому розробленні аналізованої проблеми із залученням до експериментів людей інших вікових і соціальних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапченко О.А. Фразеологічні та паремійні одиниці в індивідуальному лексиконі білінгвальної особистості. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2018. VI(54), Issue: 183. URL: www.seanewdim.com <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2018-183vi54-05.pdf>
2. Дмитрюк Н.В. Фразеологический соматикон как отражение архетипов языкового сознания этноса. *Вопросы психолінгвістики*. 2009. № 10. С. 30–33.
3. Елисеєв О.П. Практикум по психологии личности. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 560 с.
4. Залевская А.А. Вопросы теории и практики межкультурных исследований. *Этнокультурная специфика языкового сознания*. Москва: ИЯ РАН, 1996. С. 23–39.
5. Залевская А.А. Введение в психолінгвістику: учеб. особ. 2 изд., испр. и доп. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2007. 560 с.
6. Коломийська І.А. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газетному тексті: гендерний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Запоріжжя, 2017. 20 с.
7. Леонгард К. Акцентуированные личности. Киев, 1981. 321 с.
8. Личко А. Є. Психопатии и акцентуации характера у подростков / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. Москва: Изд-во МГУ, 1982. С. 288–318.
9. Мисан І. Психолінгвістичні особливості розвитку аудіювання фразеологізмів у дітей старшого дошкільного віку. *Psycholinguistics*. 2018. Vol. 23, Iss. 1. С. 219–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_1_14.
10. Мисан І.В. Психолінгвістичний та лінгводидактичний аспекти фразеології. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013а. № 13(3). С. 275–282. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13\(3\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13(3)_40).
11. Мисан І.В. Сприймання і розуміння учнями фразеологізмів у психолінгвістичній спадщині І.О. Сидниці. *Психолінгвістика*. 2013б. Вип. 12. С. 110–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_15.
12. Мізін К.І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. *Мовознавство*. 2008. № 1 (244). С. 67–79.
13. Новикова А.К. К вопросу о невербальном компоненте фразеологии. *Жизнь языка в культуре и социуме-3: Материалы конференции, 20–21 апреля 2012 г.* / Ред. коллегия: Е.Ф. Тарасов, Н.Ф. Уфимцева, В.П. Синячкин. Москва: Изд-во «Эйдос», 2012. С. 40–43.
14. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.П. Ярошевского. Москва, 1990.
15. Степанова А.А. Русская фразеология: психолінгвістический аспект исследования. Москва, 2012. 124 с.

16. Тест Леонгарда-Шмишека: определите тип акцентуации вашего характера. URL: <https://knife.media/leonhard-test/>
17. Шумилина О. С. Модели переработки идиом носителями языка и их экспериментальная проверка. *Актуальные проблемы психолингвистики: слово и текст*. Тверь, 1996. С. 43–51.
18. Шумилина О. С. Стратегии идентификации иноязычных фразеологических единиц: На материале английских глагольных фразеологизмов с соматическими компонентами: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.19. Тверь, 1997. 16 с.

REFERENCES

1. Napchenko O.A. (2018) Frazeolohichni ta paremiini odyntysi v indyvidualnomu leksykoni bilin-hvalnoi osobystosti [Phraseological and paroemiological units in the individual lexicon of the bilingual personality]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI(54), Issue: 183. URL: www.seanewdim.com <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2018-183vi54-05.pdf> [in Ukrainian].
2. Dmitryuk N.V. (2009) Frazeologicheskyy somatikon kak otrazhenie arkhetyfov yazykovogo soznaniya etnosa [Phraseological somatikon as a reflection of the archetypes of the linguistic consciousness of an ethnos]. *Voprosy psiholingvistiki*. № 10. S. 30–33 [in Russian].
3. Eliseev O.P. (2001) Praktikum po psikhologii lichnosti [Workshop on Personality Psychology]. St.Peterburg: Piter. 560 s. [in Russian].
4. Zalevskaya A.A. (1996) Voprosy teorii i praktiki mezhkulturnykh issledovaniy [Questions of theory and practice of intercultural research]. *Etnokulturnaya specyfika yazykovogo soznaniya*. Moskva: IYa RAN. S. 23–39 [in Russian].
5. Zalevskaya A.A. (2007) Vvedenie v psiholingvistiku: ucheb. osob. 2 izd., ispr. i dop. [Introduction to Psycholinguistics]. Moskva: Ros. gos. gumanit. un-t. 560 s. [in Russian].
6. Kolomyiska I.A. (2017) Osoblyvosti vzhivannya frazeologichnykh odyntysi u nimetskomovnomu gazetnomu teksti: gendernyi aspekt [Peculiarities of usage of phraseological units in German newspaper text: gender aspect]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 – hermanski movy. Zaporizhzhya. 20 s. [in Ukrainian].
7. Leongard K. (1981) Akcentuirovannyye lichnosti [Accentuated personalities]. Kiev. 321 s. [in Russian].
8. Lichko A.E. (1982) Psikhopatii i akcentuacii haraktera u podrostkov [Psychopathies and character accentuations in adolescents] / Pod red. Yu.B. Gippenreyter, V.Ya. Romanova. Moskva: Izd-vo MGU. S. 288–318 [in Russian].
9. Mysan I. (2018) Psykholinhvistychni oblyvosti rozvytku audiyuvannya frazeolohizmiv u ditey starshoho doshkilnoho viku [Psycholinguistic Peculiarities of Phraseological Units Listening Development by Older Pre-school Age Children]. *Psycholinguistics*. Vol. 23, Iss. 1. S. 219–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_1_14 [in Ukrainian].
10. Mysan I.V. (2013a) Psykholinhvistychni ta lnhvodydaktychni aspekty frazeolohii [Psycholinguistic and linguodidactic Psycholinguistic aspects of phraseology]. *Visnyk Luganskoho nacionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky*. №13(3). S. 275–282. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13\(3\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13(3)_40) [in Ukrainian].
11. Mysan I.V. (2013b) Sprymannya i rozuminnya uchnyamy frazeolohizmiv u psykholinhvistychniy spadshhyni I.O. Synytsi [Perception and understanding by students of phraseology in the psycholinguistic heritage of I.O. Synytsa]. *Psykholinhvistyka*. Vyp. 12. S. 110–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_15 [in Ukrainian].
12. Mizin K.I. (2008) Psykholinhvistychni eksperyment chy sotsiolinhvistychni monitorynh? Epistemolohichni poshuky aksiolohichnoi frazeolohii [Psycho-linguistic experiment or socio-linguistic monitoring? Epistemological jokes of axiological phraseology]. *Movoznavstvo*. № 1 (244). S. 67–79 [in Ukrainian].
13. Novikova A.K. (2012) K voprosu o neverbalnom komponente frazeologii [On the question of the non-verbal component of phraseology]. *Zhizn yazyka v kulture i sociume-3: Materialy konferencii, 20–21 aprelya 2012 g.* / Red. kollegiya: E.F. Tarasov, N.F. Ufimtseva, V.P. Sinyachkin. Moskva: Izd-vo «Eydos». S. 40–43 [in Russian].
14. Psikhologiya: Slovar (1990) [Psychology: Vocabulary] / Pod obshch. red. A.V. Petrovskogo, M.P. Yaroshevskogo. Moskva [in Russian].
15. Stepanova A.A. (2012) Russkaya frazeologiya: psikholingvisticheskiy aspekt issledovaniya [Russian phraseology: the psycholinguistic aspect of the study]. Moskva. 124 s. [in Russian].
16. Тест Леонгарда-Шмишека: определите тип акцентуации вашего характера [Leonhard-Schmishek test: determine the type of accentuation of your character]. URL: <https://knife.media/leonhard-test/> [in Russian].
17. Shumilina O.S. (1996) Modeli pererabotki idiom nositelyami yazyka i ikh eksperimentalnaya proverka [Models of idiom processing by native speakers and their experimental verification]. *Aktualnye problemy psiholingvistiki: slovo i tekst*. Tver. S. 43–51 [in Russian].
18. Shumilina O.S. (1997) Strategii identifikacii inoyazychnykh frazeologicheskikh edinit: Na materiale angliyskikh glagolnykh frazeologizmov s somaticheskimi komponentami [Identification strategies of foreign language phraseological units: Based on the material of English verbal phraseological units with somatic components]: avtoreferat dis. ... kandidata filologicheskikh nauk: 10.02.19. Tver. 16 s. [in Russian].

**PHRASEMES AND PAREMIAS IN LINGUAL CONSCIOUSNESS
OF ACCENTUATED PERSONALITIES**

Abstract. The psycholinguistic aspect of phrasemics and paremiology belongs to the newest not yet developed field of psycholinguistics. The article provides detailed review of the scientific literature on the above topic (works by O. Stepanova, O. Zalevska, O. Shumilina, I. Mysan, K. Mizin, N. Dmytryuk, O. Hapchenko), gives more profound perception of the interrelation between phraseology and psycholinguistics and presents results of psycholinguistic experiments carried out for tracing language preferences of accented persons.

This investigation is important since it focuses on the human factor in language. It is based on such methods as descriptive-analytical and inductive one, applied methods of associative and directed experiment. To date, in the field of psycholinguistics the phrasemes of children's speech, transformed and truncated phrases and paremias, phrases in the context of the psychology of ethnicity, speaker's individual psyche have already been investigated. We turn to the phrasemics and paremiology of accented persons, what have not yet been studied by others and what makes this article innovative. The purpose of the work is to give more profound theoretical perception of a phrasemes and paremias as psycholinguistic units, to investigate the peculiarities of the functioning of these compounds in the individual lexicon of accented persons. The main task is to simulate a language situation for identification of axiological priorities of people with different types of accentuations.

The article draws upon the ideas of the German physician K. Leongard, who interpreted accentuation as the method for intensification of specific traits of human nature and character. The primary hypothesis of the study is the following: there is the interrelation between the accentuation of character and perception of phraseological and paremic units. For verification of the above statement, two psycholinguistic experiments were conducted, one was free associative and the second – directed one, what made possible to receive the information in the form of perceptual experience. Experiments show that carriers of one type of psychological accentuation have similar value orientations in the selection of established compounds with psychological content. So far, the actualization in the linguistic consciousness of phrase-paremic material is conditioned by internal speech-mental processes.

Keywords: phrasema, paremia, association, psychological accentuation, psycholinguistics, experiment.

© Папіш В., 2020 р.

Віталія Папіш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Vitalia Papish – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>